

МІНІСТЕРСТВО ОБОРОНИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ОБОРОНИ УКРАЇНИ

ВІСНИК
НАЦІОНАЛЬНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ ОБОРОНИ
УКРАЇНИ

4 (29) / 2012

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Рекомендовано
до друку вченою радою Національного університету оборони України.
Протокол № 8 від 28 травня 2012 р.

ВПЛИВ СУСПІЛЬНИХ ТА ОСОБИСТІСНИХ ЧИННИКІВ НА АГРЕСИВНІСТЬ ДЕЛІНКВЕНТНИХ ПІДЛІТКІВ

Стаття присвячена аналізу об'єктивних та суб'єктивних чинників виникнення агресії у делінквентних підлітків. Здійснено аналіз понять «агресія», «агресивність», «агресивна поведінка»; досліджено прояви агресії в делінквентних підлітків, виявлені чинники, що впливають на виникнення агресії та досліджено їх взаємодію. Показано, що взаємодія факторів робить комплексний вплив на виникнення делінквентної поведінки.

Ключові слова: агресія, агресивність, агресивна поведінка, психологічні чинники, делінквентні підлітки.

Статья посвящена анализу объективных и субъективных факторов возникновения агрессии у делинквентных подростков. Выполнен анализ понятий «агрессия», «агрессивность», «агрессивное поведение», исследованы проявления агрессии у делинквентных подростков, определены факторы, которые влияют на появление агрессии, исследовано их взаимодействие. Показано, что взаимодействие факторов осуществляет комплексное влияние на возникновение делинквентного поведения.

Ключевые слова: агрессия, агрессивность, агрессивное поведение, психологические факторы, делинквентные подростки.

The article is concerned with the analysis of objective and subjective factors of origin of aggression of teenagers. The analysis of concepts "aggression", "aggressiveness" and "aggressive behavior" is devoted. The displays of aggression of delinquent teenagers are investigated. The factors which influence on appearance of aggression and their cooperation of are learned. Has been shown, that the interaction of factors deals the complex influence on the rise of delinquent behaviour.

Key words: aggression, aggressiveness, aggressive behavior, psychological factors, delinquent teenagers.

Актуальність. Професійний інтерес психологів до різних особливостей особистості неповнолітніх, їх характерологічних особливостей, емоційно-вольової сфери досить високий і стійкий. Про це свідкує велика кількість робіт, присвячених проблемі агресивної поведінки як в закордонних, так і у вітчизняних вчених.

Однією з найважчих проблем сьогодишнього суспільства можна назвати поширення делінквентних форм поведінки серед підлітків, що проявляються у різних формах соціальної агресії, соціальній ворожості тощо.

Невизначеність майбутнього та важкі соціальні, економічні, екологічні умови в суспільстві породжують зріст як індивідуальної, так і групової агресії, що викликає важкі соціальні наслідки. Така ситуація хвилює не тільки найближче оточення, батьків та педагогів, вона викликає занепокоєння в суспільстві в цілому тому, що прояви підліткової агресії виходять далеко за межі шкільного майданчика.

Саме тому проблема підліткової агресії привертає увагу дослідників як в нашій країні, так і за її межами.

Незважаючи на велику кількість проведених наукових досліджень, проблема має багато невизначених аспектів та потребує подальшого поглибленого вивчення.

Об'єкт дослідження – делінквентні підлітки з агресивною, ворожнечою поведінкою.

Предмет - чинники, що впливають на виникнення агресивної поведінки делінквентних підлітків.

Ціль –дослідити систему суб'єктивних та об'єктивних факторів, що впливають на формування агресивної поведінки делінквентних підлітків, та їх можливу взаємодію.

Завдання:

1) здійснити змістовний аналіз понять, агресія, агресивність, агресивна поведінка;

2) дослідити та класифікувати можливі прояви агресії в делінквентних підлітків;

3) виявити об'єктивні та суб'єктивні чинники, що впливають на виникнення агресії;

4) дослідити взаємний вплив та взаємодію таких чинників при формуванні підліткової агресії.

Гіпотеза дослідження – особистісні чинники можуть впливати на виникнення агресії в делінквентних підлітків, та при взаємодії можуть ставати її детермінантами.

Агресія делінквентного підлітка взагалі – це антисоціальна, ворожнеча поведінка підлітка, спрямована на розподіл певних ресурсів (матеріального або статусного характеру).

В формі таких ресурсів можуть виступати матеріальні об'єкти (гроші,

престижні, та коштовні речі), статтево-репродуктивні цінності (увага представників протилежної статі), певні соціальні цінності (статус в групі, психологічне панування над іншими, престиж).

Іноді прояви агресії можуть не мати раціональних причин, мати стихійний, імпульсивний, ірраціональний руйнівний характер, що з раціональної точки зору важко пояснити.

Агресивність – стійка властивість людини (делінквентного підлітка), це не просто тимчасовий прояв, що іноді виникає в тій же ситуації, це схильність особистості до вживання агресії.

Агресивна поведінка – це актуалізована агресивність, прояв агресії в певних діях антисоціального характеру.

Відмітимо, що об'єктами агресії можуть ставати не тільки люди, це можуть бути інші живі істоти, тварини, або навіть неживі предмети, по відношенню до людини агресія може мати прямий або непрямий, опосередкований характер.

Агресивна поведінка може мати як індивідуальні, так і групові, або масові прояви.

Делінквентна поведінка – це спеціальний термін, що визначає дії підлітків на межі правопорушення, та що характеризується як відхилення від прийнятих у суспільстві норм, але не завжди переслідується з точки зору кримінального кодексу.

Серед форм агресивних реакцій підлітка, що зустрічаються в різних джерелах, необхідно виділити декілька наступних.

Фізична агресія (напад) - використання фізичної сили проти іншої особи, або тварини.

Непряма агресія першого типу – прояв агресії, спрямований на неживі об'єкти, будівлі, автівки, майно інших людей з ціллю заподіяти шкоду, руйнування, пошкодження, підпалення, розбивання предметів тощо.

Непряма агресія другого типу - дії, які непрямо спрямовані на іншу особу (плітки, злісні жарти), так і ні на кого не спрямовані вибухи люті (істерики, розбивання предметів, тупання ногами, биття кулаками по столу, ляскіт дверима).

Вербальна агресія - вираження негативних почуттів як через форму (крик, сварка), так і через зміст словесних відповідей (погрози, прокльону, лайка).

Вербальна агресія може бути висловлена, або виражатися в письмовій формі, або в символічній формі (графіті).

Фрустрованість, дратівливість – наслідок негативного емоційного стану незадоволення, внутрішньої напруги, готовність до прояву негативних емоцій при найменшому порушенні запальності, може приймати характер різкості, брутальності.

Негативізм - опозиційна манера поведінки, звичайно спрямована проти авторитету (батьків, вчителів, дорослих) або керівництва.

Негативізм в підлітків може наростати від пасивного опору до активної боротьби проти сталих законів і звичаїв.

З форм ворожих реакцій відзначаються наступні.

Образа - заздрість і ненависть до людей, до всього навколишнього, обумовлене почуттям гіркоти, гніву на увесь світ за дійсні або мнимі страждання.

Підозрілість - недовіра й обережність стосовно оточуючих людей, засновані на переконанні, що навколишні ворожо настроєні та мають намір заподіяти шкоду.

Аутоагресія – або чуття провини.

Вивчаючи джерела агресії, вчені намагалися зв'язати її прояви з біологічними причинами, складом мозку, з певним психотипом, наслідками неправильного виховання, впливом засобів масової інформації та, навіть, з кількістю солодкої газованої води, що випиває підліток.

Багато фактів свідчать про закріплення в соціумі поведінкового стереотипу, що сприяє формуванню власно обраних саморуйнівних форм поведінки.

На жаль, позанормативна лексика, агресія, жорстокість – це явища, що представлені в поведінці щонайменше половини молодого населення країни, і це вже перестало бути відхиленням, та по розміру поширення для величезної частини населення стає скоріше соціальною нормою.

Підлітковий вік – це складний період змін. Деякі автори, навіть, вважають агресивну поведінку в даному віці нормою, перекладаючи відповідальність на значні вікові психоендокринні зрушення.

Підлітковий вік вважається найбільш кризовим з точки зору перебудов в організмі та онтогенетичного формування особистості людини. В цей період ризик виникнення загострень характеру підлітків, деяких негативних зрушень психіки, соціальних та особистісних девіацій, відхилень у поведінці від загальної норм стає більшим за усе.

Підліток вимірює межі дозволеного, прагне заявити про себе, добивається самостійності. Так відтворюється

формування особистості, підліток усвідомлює себе як єдність. Це є головним новотвором підліткового періоду, всього перехідного віку.

Агресивна поведінка в підлітковому віці може бути спровокована багатьма чинниками, що можна поділити на дві великі групи:

- 1) об'єктивні;
- 2) суб'єктивно-особистісні.

До об'єктивних чинників можна віднести:

- дефекти сімейного виховання, складні, несприятливі обставини в сім'ї підлітка, брак батьківської любові та уваги, безконтрольність;

- дефекти шкільного виховання, жорстокість, нечуйність, байдужість педагогів

- несприятливі особливості взаємодії неповнолітнього зі своїм найближчим оточенням у родині, з друзями, у навчальному колективі;

- соціально-економічні кризи, негативні зрушення в економіці, погіршення умов існування суспільства;

- зростання соціальної напруги, ворожнечі у суспільстві з расових, релігійних, політичних або соціально-економічних причин;

- криза моралі у суспільстві, зміну соціальних норм та цінностей;

- вплив засобів масової інформації, що надає підлітку можливості «навчитися» проявам агресії, майже не виходячи з дому, збільшення джерел інформації з культури насильства та ідеології, що його підтримує.

До суб'єктивних, особистісних чинників ми відносимо:

- індивідуальні риси, що діють на рівні психологічних передумов асоціальної поведінки, такі як дратівливість, тривожність, фрустрованість, здатність до ризику, впертість, відсутність емпатії, жорстокість, брутальність тощо;

- угруднення соціальної адаптації індивіда, що виникають внаслідок неадекватної самооцінки, невміння ефективно спілкуватися;

- мотиваційно-ціннісні утворення підлітка, що, насамперед, проявляються у активно-виборчому відношенні індивіда до обраного середовища спілкування, до норм і цінностей свого оточення, до педагогічних впливів родини, школи, громадськості, а також в особистих ціннісних орієнтаціях;

- слабкі здатності до саморегулювання своєї поведінки, нездатність та небажання стримувати негативні емоції.

Прояви негативних впливів не виступають ізольовано, а представляють взаємодію найрізноманітніших факторів, що діють із різним негативним внеском у розвиток поведінки, що відхиляється.

Людський розвиток обумовлений взаємодією багатьох факторів: спадковості, середовища (соціального, біогенного, абіогенного), виховання (вірніше багатьох видів спрямованого впливу на формування особистості), власної практичної діяльності людини.

Найчастіше корні агресивності й підвищеної тривожності треба шукати у ранньому дитинстві, закріплюються або фіксуються вони у більш пізньому віці.

Ми вже казали, що підліткова агресія може спричинитися різними факторами, та мати різноманітні прояви.

Сучасні підлітки живуть у вкрай нестабільних умовах.

Дійсність змушує їх самостійно, методом «спроб і помилок», вчитись орієнтуватись у житті. Власні проблеми, пов'язані з особливостями віку, підсилюються загальним занепадом моральних цінностей у суспільстві.

Тому під час глобальних змін свідомості, які відбуваються протягом перехідного віку, виникають проблеми емоційної сфери.

Великий вплив має суспільна настанова на сприйняття таких підлітків, тобто стереотип, що складається при сприйнятті такого підлітка іншими.

Підліток, що не спроможний благополучно перебороти новий етап становлення своєї особи, що відхилився у своєму розвитку і поведінці від загальноприйнятої норми, одержує статус «важкого». У першу чергу, це стосується підлітків з асоціальною поведінкою. І цей ярлик потім буде переслідувати протягом досить тривалого часу.

У процесі взросління неповнолітній різною мірою, але неминуче проходить через життєві кризи, накопичення протиріч, можливо - через затримки і навіть зривні, болісні, спотворені форми самоствердження та визнання оточуючими.

Не обов'язковим, але реально ймовірним наслідком цього є виникнення несприятливих психологічних новоутворень, що оформлюються у риси, властивості

особистості. Це жорстокість, цинізм, брутальність, нігілізм, зухвалість тощо.

Фізичні особливості, що суб'єктивно сприймаються як недоліки, загострення рис характеру, що ускладнюють спілкування, емоційна незрілість або нестабільність, неврівноваженість, тяжке переживання сімейних відносин – усе це виступає факторами виникнення делінквентної поведінки.

Особистісними причинами виникнення такої поведінки може незадовільність потреби у сприйнятті, захищеності, неможливість приєднатися до привабливої групи, коли підліток важко переживає відчуження, самотність, ізоляваність.

Неповнолітній делінквент не тільки має деформації моральної сфери, низький розвиток інтелекту, примітивне коло інтересів, завищену самооцінку, байдужість до інших.

Делінквентність має специфічні прояви в емоційній сфері підлітків:

- знижений самоконтроль, безвольність, екстернальність;
- упертість, ригідність;
- імпульсивність, нестриманість, невміння контролювати емоції;
- відсутність емпатії, жорстокість, байдужість, нехтування інтересами інших людей;
- злостивість, мстивість, агресивність;
- переважання в емоційній сфері негативних емоцій та станів.

Для багатьох підлітків – делінквентів характерний інфантилізм та нерозвиненість емоційно-вольової сфери. Крім того, підліток часто переживає важкі емоційні стани самотності, безпорадності, безнадійності, ізоляваності, відчуження, страху або фрустрованості.

Вже не дитина та ще не доросла людина, підліток формує оцінку своєї особистості. Вона формується на основі оцінок

оточуючих, референтної групи: батьків друзів, вчителів, однокласників. І якщо в оточенні склалось негативне відношення підліток відчує жорстокий внутрішній конфлікт між бажанням бути привабливим в очах інших, та неможливістю її отримати.

Питання про самооцінку тобто відношення до себе, прийняття себе навіть для дорослої людини складне та багатогранне. Для підлітка, який в цей час починає формувати своє «Я» і шукати місце в суспільстві, характерна підвищена чутливість у відношенні до себе, як зі знаком плюс, так і зі знаком мінус. Це створює для нього багато проблем.

Для нормального життя молода людина потребує любові та сприйняття соціумом.

Проявом неадекватного відношення до себе може стати агресивна поведінка у будь-якому прояві.

Нажаль, коли дорослі люди стикаються з девіантною або делінквентною поведінкою підлітка єдиними «ліками» вважається суворе покарання. Хоча, більш дієвим було б аналізування причин такої поведінки, та активна допомога.

Можливо, саме рівень самооцінки і проблеми та комплекси, пов'язані з відношенням до себе, лежать в основі та мотивації агресивних проявів.

У соціально-психологічному плані визначальним чинником, який підштовхує неповнолітнього до несприятливої лінії загального формування особистості, є відсутність чи втрата внутрішньої рівноваги, поваги до себе.

Тож, можна зробити висновок, що підліткова агресія може спричинюватися різноманітними та комплексними причинами і мати різні прояви.

Так як поняття особистості є цілісним, вивчення її структури і компонентів може пролити світло на феномен агресії та делінквентної поведінки у підлітків.

Література

1. Берковитц Л. Агрессия. Причины, следствия и контроль./ Л. Берковитц – СПб. : Прайм-Еврознак, 2001. -510 с.
2. Дроздов А. Ю. Агрессивное поведение молодежи в контексте социальной ситуации / Дроздов А. Ю. // СоцИС.- 2003.-№4.- С.31-34.
3. Девиантология. Хрестоматия / Автор-составитель. Ю. А. Клейберг. –СПб. : Речь, 2007. -412 с.
4. Землянська О. В. Особистість як суб'єкт правосвідомості та об'єкт судово психологічної експертизи: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. псих. наук: 19.00.06. Юридична психологія / Землянська О. В. –Х.: ХНУВС, 2010. – 34 с.
5. Реан А. А. Агрессия и агрессивность личности./ А. А. Реан – СПб., 1995, -С.303-347.